

RECENSIONER

Historien in på livet. Diskussioner om kulturarv och minnespolitik. Anne Eriksen, Jan Garnert och Torunn Selberg (red). NNF Publications 14. Nordic Academic Press, Lund 2002. 277 s., ill. ISBN 91-89116-34-8.

Det finns idag knappast någon kommun i Sverige utan ett pågående projekt som har till syfte att värna om, berätta om vad man menar vara ett kulturarv. Denna verksamhet är mångfasetterad: man restaurerar kulturhistoriska byggnader och miljöer, grundar nya museer, sätter upp teaterspel, ger ut böcker och arrangerar jubileer. Med denna bredd på verksamheten följer också ett brett engagemang. Här finns politiska partier, fackliga organisationer, myndigheter, kulturarvsinstitutioner, föreningsliv och enskilda medborgare som aktörer. Liknande projekt pågår inte bara i Sverige, utan runtom i Europa. Av detta kan vi utläsa ett behov som tycks finnas i samtiden: behovet att blicka bakåt mot tider och sammanhang som flytt och som inte längre finns. Det är alltså ett tillbakablickande från nuets horisont. Det förflutna, dess platser, personer och händelser blir därför i allra högsta grad verksamma i nuet. Det förflutna verkar i nuet och antar hela tiden nya betydelser och får olika innehåll beroende på platsen och vem som talar och handlar. Detta perspektiv förenar artiklarna i antologin *Historien in på livet*, skrivna av en grupp nordiska etnologer och folklorister inom ramen för projektet "Tradisjonalisering, folkelige konstruksjoner av fortiden". Utifrån olika ämnen i vitt skilda kontexter diskuterar författarna förhållandet mellan det förflutna och plats, hur det förflutna används och berättas genom platsen, hur det förflutna i termer av tradition eller kulturarv skapar särprägel åt platsen och skapar mening i nuet.

Fyra av bokens artiklar behandlar det skriftliga eller muntliga berättandet ur skilda perspektiv. Anne Eriksen undersöker hembygdsboken (*bygdeboka*), och analyserar den som en egen genre. Karaktäristiskt för hembygdsboken är att den inte beskriver förändring över tid, utan tidsdimensionen används för att presentera bygden. Den utgör ingen historia utan en ordning, säger

Eriksen. Istället skapar hembygdsboken en värld att höra till och vara en del av – ett moraliskt rum: "bygda vår". Detta görs möjligt genom att händelser och personer i det förflutna som inte passar in i den önskade bilden utesluts från berättelsen.

Ett urval av vissa historiska fakta, på bekostnad av andra, förekommer också i tidningsartiklar, där syftet är att ge tyngd åt en argumentation. Jan Garnert diskuterar svenska mediers stereotypiseringar av norskt respektive svenskt i samband med affären Telia-Telenor. I media förklaras motsättningen mellan företrädarna för Telenor och Telia genom hänvisningar till historien. Grannlandets negativa sidor uppfattas här som historiskt förankrade i en lång tradition, men inte som en utgångspunkt utan som om den i sig vore en förklaring, skriver Garnert.

Lokalhistoria når inte offentligheten enbart genom texter som publiceras, utan också genom muntlig förmedling. Anne Bergman beskriver hur hembygdsforskare i ett finskt lokalsamhälle muntligt förmedlar sina forskningsresultat. Hon finner här ett berättande som är personligt och konkret. Berättelserna bygger på skriftliga belägg, egna iakttagelser och muntlig tradition, som de boende i trakten lätt kan känna igen sig i. Det är berättelser som har en förmåga att förklara människors upplevda verklighet som en harmonisk helhet.

Det är vanligt att den muntliga förmedlingen av det förflutna eller kulturarvet utförs på plats av en guide, som konstruerar sin berättelse med hänvisning till händelser, sociala situationer, tidsangivelser och personer just på den plats där berättandet äger rum. Utifrån en guidad tur i Beatlesmedlemmarnas barn- och ungdomsmiljöer i Liverpool beskriver Lars Kaijser hur en, vad han kallar, berättelsevärld byggs upp, där lyssnarna i allra högsta grad blir medskapare i berättelsen genom sin egen kännedom om *Beatlemania*. Men berättelsen blir även en social skildring utifrån guidens egen biografi, som inte enbart beskriver hur livet gestaltade sig i 40- och 50-talens Liverpool, utan utgör också en kommentar till vad som sker i Liverpool idag.

Här är det guidens egna erfarenheter som är utgångspunkt för urvalet, men i kulturarvsprojekt är det ofta kul-

turmiljövårdare och museitjänstemän som gör urvalet för vad som ska berättas. Detta var fallet i ett skyltprojekt i Nord-Norge, som Marit Hauan har studerat. Skyltprojektets syfte var att binda samman kulturminnen i en region genom att på plats och genom skyltar berätta dess historia, och därmed göra både lokalbefolkning och turister medvetna om områdets historiska rötter. Hauan påpekar att detta talar mer om kulturbyråkraternas ideologi än om den lokala kulturen och dess historia. När lokalbefolkningen knyter an till platserna sker det genom andra historier.

Ideologiproducerande aktörer är också i fokus för Arne Bugge Amundsens studie. Han intresserar sig för hur prästerskapet inom den lutherska statskyrkan hanterar det växande intresset i Norge för pilgrimsvandringar till Nidarosdomen i Trondheim. För att behålla sin auktoritet i människors religiösa liv måste den lutherska kyrkan, inför det faktum att pilgrimsvandringarna börjar omfatta allt fler, förtränga och omtolka historien. Man skapar en förbindelse bakåt i tiden till den medeltida pilgrimsvandringen, samtidigt som man söker ta kontroll över den religiösa platsen och dess symboler, i detta fall Nidarosdomen. Det är en strategi som teologiskt sett står i motsättning till ett lutherskt tänkande, men som kyrkan just i detta sammanhang måste ignorera för att kunna hävda sina maktanspråk.

Men som både Hauan och Amundsen berör gör människorna något eget med kulturarvet bortom de ideologiproducerande aktörernas intentioner, vilket framkommer tydligast i Eva A. Perssons artikel om pilgrimsvandringarna till Croagh Patrick, Irlands heliga berg, där både berget, monumenten och andra objekt i landskapet bär på olika meningar beroende på vem som betraktar och använder dem. Utifrån en ritual vars form är fastlagd av kyrkan väljer pilgrimen de element och aktiviteter som är meningsfulla för just henne, skriver Persson. Vandringen fylls med olika innehåll utifrån de berättelser om berget som har betydelse för den enskilde besökaren.

Människors gemensamma förflutna kan bli föremål för ideologiskt eller politiskt utnyttjande också på andra sätt än vad som framkommer i exemplen ovan. Sverker Hyltén-Cavallius har på plats observerat hur en pensionärsorganisation i sina musikarrangemang utnyttjar situationen för politiska syften. Det gemensamma minnet som musiken och platsen ger upphov till, frammanar både en generations- och socieekonomisk gemenskap, som täcker över intressekonflikter och blir därigenom en plattform utifrån vilken organisationen kan driva politiska frågor i nuet.

Det finns många exempel på hur det förflutna används för att berättiga politiska ställningstaganden i nuet. Lotten Gustafsson visar i sin artikel hur staden Tallinn i Estland används för att skapa legitimitet åt det självständiga Estland, genom att knyta staden till dess medeltidshistoria som handelsstad i ett blomstrande Hansaförbund. En stad som en gång i tiden var knutpunkt med förgreningar ut i världen kan bli det igen – en symbolisk ”återgång till tingens ordning”. Nu med andra möjligheter till utbyte och handel, och då i första hand med det nya Europa.

Även Line Esborg visar i sin artikel, med exempel från den norska ”Nei til EU”-rörelsen, hur händelser och tillstånd i det förflutna kan framstå som en ordning, neutrala, närmast naturgivna och odiskutabla, i syfte att ge tyngd åt politiska argument. Genom det förflutna och med tillhörigheten till platsen skapades i motståndet till EU en tolkningsram i försvaret av ett självständigt Norge i periferin av Europa. Det handlade om kampen om självstyre nu som då, en folkets kamp mot överheten.

Det är välkänt från diskussionen om nationell och regional identitet att det förflutna alltid utgör ett viktigt element i identitetskonstruktionen. Det är symboler som det ofta är lätt att samlas kring, och som har en förmåga att göra sammanhanget konsistent och harmoniskt. Detta ger Torunn Selberg exempel på i sin artikel, där hon visar hur människor i Finnskogen, ett område tidigare fyllt av etniska konflikter, upphäver konflikterna genom att betona vissa särdrag i området från det förflutna som positiva och visa upp dem som ett gemensamt kulturarv.

I sin studie av den svensk-amerikanska staden Lindsborg i Kansas, granskar Lizette Gradén hur det förflutna används i konstruktionen av staden som svensk. Hon visar hur vissa historiska perioder, årstider och högtider väljs ut, och iscensätts i porslinsminiatyrer av hus från olika epoker i stadens historia. De blir symboler, som i miniatyrens form reducerar en mångfald av historier och företeelser till något likriktat och greppbart, till något som invånarna uppfattar som det svenska arvet.

Av den här genomgången förstår vi att boken framförallt är ett bidrag till diskussionen om kulturarvspolitiken, och ”om den makt som er til stede når fortiden velges ut, når viktige tradisjoner fremheves og kulturarv defineres”, som Torunn Selberg skriver i bokens inledning. Men som boken också klart visar är detta alltid frågan om komplexa processer som sker på olika nivåer i samhället, såväl i offentligheten som i människors

privata sfärer. Kulturarvet är alltid något som väljs ut och hävdas som sådant av någon, samtidigt som det kontinuerligt omtolkas och omvärderas; det är aldrig frågan om någonting som är, utan om någonting som ständigt skapas. Det är processer som etnologer och folklorister länge intresserat sig för, vilket gör dem, som Barbro Klein skriver i ett tidigare nummer av RIG, ”väl skickade att kritiskt granska frågor kring hur symboler för kulturarv konstitueras, byggs upp, rivs ner och hamnar i konflikt med varandra i det dagliga livet”. Det är viktigt att hävda denna kompetens inom ett forskningsfält som ständigt expanderar och där forskare från många discipliner idag trängs i konkurrensen om forskningsmedel.

Håkan Berglund-Lake, Sundsvall

Re-inventing the Nation. Multidisciplinary Perspectives on the Construction of Latvian National Identity. Mats Lindqvist (red.). Mångkulturellt centrum, Botkyrka 2003. 350 s. ISBN 91-88560-76-7.

Ett livligt akademiskt intresse för begreppen globalisering och nationalism tycks ha gått hand i hand under 1990-talet. Med syfte att penetrera frågeställningar angående formandet av en nationell identitet i Lettland i samband med frigörelsen från Sovjetunionen, har etnologen Mats Lindqvist samlat en grupp forskare hemmahörande vid Södertörns högskola. Ämnena etnologi, historia och statsvetenskap är representerade i denna studie. Det var en rad, både nya och återskapade, nationalstater som såg dagens ljus under en intensiv period från 1980-talets slut då Sovjetunionen samtidigt upplöstes. Forskarnas undersökningar behandlar även utvecklingen under den post-sovjetiska eran och sträcker sig ända fram till det nya millenniets början.

Det är fyra teman som formar en bakgrund till antologins olika artiklar. Det första temats problemkomplex rör transformationen från en region, en del av Sovjetunionen, till en reellt oberoende republik, vilket var en förändring som samtidigt innebar en övergång från planekonomi till marknadsekonomi, från statlig centralism till decentralisering. Den andra tematiska utgångspunkten rör frågor om sambanden mellan nutid och dåtid, mellan kontinuitet och förändring. Nationella strategier, berättelser och uttryck analyseras över en relativt lång tidsperiod. Den tredje problematiseringen behandlar dominans respektive underordning i en sorts förhandlingsspel mellan tre

etniska grupper/spelare som vid olika tidpunkter interagerat: *letter*, *balttyskar* och *ryssar*. Det fjärde temat tar upp frågor om kulturella konstruktioner av identitet och skillnader. Hur användes kulturella uttryck och historien för att skydda och försvara vissa värden och livsstilar? Hur användes de ”nationella” och ”etniska” berättelserna som verktyg för att skapa skillnader mellan olika individer och grupper/kategorier? Frågan kan också formuleras omvänt: hur kunde berättelserna brygga över skillnader mellan olika sociala kategorier i samhället såsom klass, kön (genus), ålder osv.?

Det är uppenbart att skapandet av en lettisk nationell identitet inte var någon självklarhet när de gamla balttyska och sovjetiska ”koloniala” strukturerna upplöstes och ett lettiskt samhälle skulle både formas och moderniseras. Den förändringsprocessen innebar att frågor om territorium, historiskt arv, religion, språk och etnicitet aktualiserades. Samtliga av dessa ”faktorer” var problematiska att hantera när en ”ny” demokratisk nationalstat skulle formuleras och hävda sina intressen i Baltikum.

Zeme un Tauta. Conceptions of the Latvian Territory and Latvian Nation är titeln på ett av historikern Per Bolin Horts två bidrag till antologin. Här diskuteras i ett långt tidsperspektiv förutsättningarna för skapandet av en *lettisk* nation i Baltikum, där självfallet den alltsedan medeltiden närvarande tysk-baltiska eliten, den ryska penetrationen under 1800-talet, dvs. russifieringen 1855–1914, och sovjetiseringen från 1940-talet samtliga har haft en stor betydelse för det som kan kallas historiskt arv. Tillika handlar det om ett kolonialt arv där den lettiska befolkningen varit hänvisad till en undersätlig tillvaro medan samhällets ledande funktioner under olika perioder innehafts av tysk-balter, svenskar, polacker, ryssar och ”sovjeter”. Det är också högst relevant att betona att den grundläggande sociala och ekonomiska strukturen i Baltikum – i detta fall även det lettiska territoriet avhängigt av hur det avgränsats – historiskt har dominerats av en besutten storgodsägarklass (tysk-baltisk, svensk, polsk) och en mer eller mindre livegen bondebefolkning (lettisk/lokal). Bolin Hort konstaterar i likhet med Ernst Gellner att kombinationen av klass och etnicitet gav den tysk-baltiska eliten uppenbara fördelar under den tidig-moderna epoken. Tysk etnicitet var förknippad med godsägande, städernas hantverksgillen och borgerskap, medan den etniskt icke-tyska befolkningen, dvs. ”letterna”, huvudsakligen förknippades med den förslavade mer eller mindre livegna bondebefolkningen. Dessa strukturella förhållanden var en del av ett historiskt arv som inte enkelt och oproblemiskt kunde kastas över